

RÖSTER FRÅN RAVENSBRÜCK

AV

LISA BLOMQVIST

KANDIDATEXAMENSARBETE I JOURNALISTIK

VID

LUNDS UNIVERSITET

HT2011

Universitetsbiblioteket i Lund

RÖSTER FRÅN

- Kvinnorna som gick förbi sade: "Hon dör och dör och kan inte dö" - och ville inte ge mig kaffe när jag bad om det. När jag låg där i korridoren stal de allting från mig.

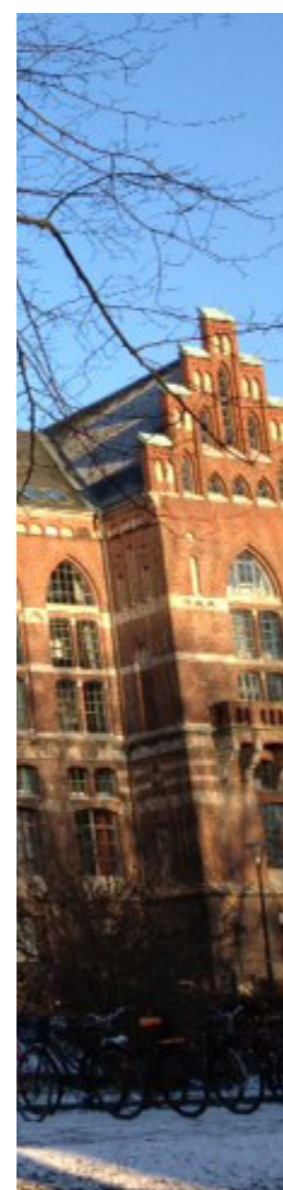
Så berättar en av de 515 överlevande från nazisternas koncentrationsläger vars vittnesmål finns i arkivet "Röster från Ravensbrück" i Lund.

I dag finns det unika arkivet, som kom till tack vare den polske lektorn Zygmunt Łakociński's insatser,

noga katalogiserat i universitetsbibliotekets djupa kulvertar. Flera forskare vittnar om att det inte finns någon liknande samling i Europa idag, åtminstone ingen som är lika organiserad som den i Lund. Arkivet består av de handskrivna intervjuerna från överlevande personer från Ravensbrück och andra koncentrationsläger, men även av olika tillhörigheter från lägren, såsom dagböcker, dikter, recept, teckningar, ritningar och foton. I samlingen finns även fängstransportlistor och inkvarteringslistor från de

olika lägren, rättegångsprotokoll, register över polska medborgare som evakuerats till Sverige, tidningsutklipp, propagandaskrifter, skyltar och informationsblad. Att arkivet senare döptes till "Röster från Ravensbrück" berodde på att bibliotekspersonalen först trodde att intervjuerna enbart gjorts med Ravensbrücköverlevare.

För att ge en bild av Zygmunt Łakociński, som ägnade flera decennier åt att samla denna dokumentation om kriget och livet

Norra Kyrkogården i Lund, där många av de överlevande koncentrationslägerfångarna ligger begravda

RAVENSBRÜCK

TEXT OCH FOTO AV LISA BLOMQVIST

i koncentrationslägren, möter vi i detta reportage flertalet personer som på olika sätt har en relation till arkivet. En av dem är Birgitta Lindholm som är chef på universitetsbiblioteket i Lund som har lett arbetet med att offentliggöra och informera om vittnesmålen från de före detta lägerfångarna, efter att dokumenten färdats över Atlanten och tillbaka till Lund och ner i bibliotekets källare. En annan är historikern Paul Rudny från Göteborgs universitet, som arbetat tillsammans med Birgitta

Lindholm i den referensgrupp som tillsattes efter att sekretessen på dokumenten bröts. Tillsammans berättar de om hur samlingen tillkom, hur deras arbete tog vid, och hur relevant materialet är än idag, nästan 70 år efter kriget.

De flesta av intervjupersonerna i Zygmunt Łakociński's vittnesmålssamling vistades i slutskedet av kriget i Ravensbrück, som var nazisternas största koncentrationsläger för kvinnor och öppnade i maj 1939, 9

mil utanför Berlin. Hösten 1944 genomförde nazisterna så kallade dödsmarscher där fångar från olika läger flyttades runt. Sammanlagt var 132 000 kvinnor och barn inspärrade i lägret, och över 90 000 av dem mördades där. Många av fångarna dog av undernäring, misshandel, sjukdomar, gifthinjektationer och medicinska experiment eller genom avrättningar. Kvinnorna utnyttjades som slavarbetare i lantbruket och i fabriker vid lägret, till exempel på Siemensfabriken eller ammu-

nitionsfabriken. I slutet av 1944 byggdes även en gaskammare i lägret, där omkring 6000 personer dödades. I april 1945 hämtades många av fångarna till Sverige med de vita bussarna genom Folke Bernadottes Röda Korset-aktion. Tanken var då främst att frita de skandinaviska fångarna i lägren, men även människor med andra nationaliteter räddades. Den 30 april, samma dag som Adolf Hitler tog sitt liv, befriades lägret och dess resterande fångar av sovjetiska trupper.

När de överlevande kom till Sverige fick de först bada och desinficeras, och deras tillhörigheter eldades upp på grund av smittoriskerna från sjukdomar som spridit sig i lägren. Därefter sattes de i karantän. Här i Lund användes bland annat lokaler som Palaestra, Råbyskolan och Klosterskolan, där de fick vara innan de slussades ut till olika flyktingförläggningar runt om i landet. Många av dem dog under den första tiden i Sverige på grund av den plötsliga och fysiskt krävande omställningen, vilket man kan se på datumen på många gravstenar på Norra Kyrkogården i Lund.

Zygmunt Łakociński var alltså den som våren 1945 tog initiativ till att intervjua de överlevande polska medborgare som kom till Skåne i de vita bussarna, och därmed inte lät historien gå förlorad. Men redan före Tysklands kapitulation hade han arbetat med att samla information om kriget i en arbetsgrupp som initierades av den polska legationen i Stockholm år 1939. Då Polens regering befann sig i exil blev gruppens syfte att från Sverige samla information om kriget och krigsbrotten i Polen genom

tidningar, böcker, och propaganda från kriget. Även detta material finns idag på UB. Man samlade även information om tyska sympatier i Sverige, och om hur de svenska medierna förhöll sig till kriget. Detta kom att bli startpunkten för Zygmunt Łakocińskis omfattande samling.

Zygmunt Łakociński växte upp i Wien med en polsk far och en österrikisk mor, och flyttade till Krakow efter första världskriget. Där blev han filosofie doktor i konsthistoria, och hamnade i Lund då han år 1934 flyttade hit för att arbeta som polsk lektor vid universitetet. Det var även i Lund som han gifte han sig och bildade familj. Vid Tysklands invasion av Polen år 1939 tänkte Zygmunt Łakociński återvända till sitt hemland för att tjänstgöra i kriget. Men så blev inte fallet. Han fick i stället order om att stanna på sin post vid Lunds universitet, då de polska myndigheterna menade att han i stället skulle tillvarata Polens intressen från det neutrala Sverige, där han alltså började

”De stod med tjocka påkar och slog oss. Några tiotal dödade de på fläcken. Ofren var främst gamla och barn. I de fönsterlösa godsvagnarna placerades vi 150-180 personer i varje. Den förste i raden, min kamrat Chaim Lotte, 20 år, sköts på stället. Vi åkte till Treblinka. I våra vagnar släpptes det inte in några avgaser. Ändå kvävdes de flesta i varje vagn på grund av brist på luft. Förfärliga skrik ekade genom vagnarna. Hjärtskärande rop hördes: ”Vatten! Vatten!” Men ingen kom med hjälp.”

samla krigsdokumentation åt exilregeringen.

Historikern Paul Rudny har arbetat med arkivet i den referens-

grupp som senare tillsattes av universitetsbiblioteket i Lund. Han har även skrivit om Łakocińskis arbete i flera sammanhang, bland annat i Historielärarnas Förenings Årsskrift. Det är även han som skrivit arkivförteckningen som finns att tillgå på arkivets hemsida.

-Under det brinnande kriget oroades Łakociński av Lunds geografiska läge, som i princip enbart avskildes från Nazityskland av Öresund, och över hur lätt gruppens insamlade material kunde hamna i fel händer vid en eventuell ockupation av Sverige. Av den anledningen gömde han materialet under perioder på landsbygden i Småland, säger Paul Rudny.

Vid arbetet med ta emot de över 22 000 överlevande personerna i södra Sverige 1945 ville Zygmunt Łakociński hjälpa till, och anmälde sig därför frivilligt som tolk. Detta även för att få tillfälle att fortsätta samla information om kriget. Till exempel räddade han många av de tillhörigheter som fångarna hade med sig från lägren, som annars skulle brännas på grund av medföljande sjukdomar och smittor. Syftet med att intervjua de före detta fångarna var att säkra deras vittnesmål både till historien och till kommande rättegångar.

Zygmunt Łakociński sökte medel från Utrikespolitiska institutet i Stockholm för intervjuarbetet, vilket han således fick under ett år mellan 1945-1946. Projektet kom att heta Utrikespolitiska institutets polska arbetsgrupp i Lund, och startades tillsammans med historikern Sture

POLSKI INSTYTUT ZRÓDŁOWY
W LUND

Lund, dnia 15.XI 1946 r.

Luba Melchior przyjmujący protokół asystent Instytutu

Protokół przesłuchania świadka 190/ca.II

Staje Pan [redacted] urodzon 24.V. 1912

w Jasle, zawód profesor gimnazjalny

wyznanie rzymsko-katol., narodowość polska

imiona rodziców Henryka i Kazimierza

legitymujący się:

ostatnie miejsce zamieszkania w Polsce Jasle

obecne miejsce zamieszkania Lund

pouczony o ważności prawdziwych zeznań, oraz o odpowiedzialności i skutkach fałszywych zeznań, oświadczam, co następuje:

aresztowany zostałem w [redacted] dnia [redacted]

Przeżywałem w więzieniu (ghetto, obozie pracy itp.): [redacted]

Ett av de handsskrivna vittnesmålen i Łakocińskis arkiv

Bolin och nio av Łakocińskis utsedda, före detta lägerfångar. Intervjuerna gjordes efter Sture Bolins riktlinjer för att materialet skulle kunna användas till framtida ändamål. På grund av samlingen involverades gruppen i flera rättegångar mot personalen från Ravensbrück som hölls i Hamburg. En av gruppens medarbetare, Helena Miklaszewska, var kallad som ett av huvudvittnen, och sparade anteckningar och rättegångsprotokoll från Hamburg till samlingen. År 1946 fick Zygmunt Łakociński dock besked om att den svenska staten beslutat att finansieringen av gruppens verksamhet skulle upphöra, och gruppen upplöstes formellt. Detta resulterade i att en del av det planerade arbetet inte blev färdigt.

Zygmunt Łakociński ville dock

fortsätta verksamheten, och ombildade gruppen till en frivillig förening. Paul Rudny berättar om hur Łakociński försökte att erhålla medel från olika håll för att kunna fortsätta med sitt arbete, men hur finansierarna uteblev.

-Ett skäl till detta var att mycket av de medel som fanns vid tiden gick till direkta hjälp- och återuppbyggnadsaktioner, snarare än till forskningsändamål, säger han.

Eftersom inga större ekonomiska bidrag tillkom, var många av medarbetarna tvungna att skaffa sig andra arbeten. Kvar i gruppen blev Zygmunt Łakociński och Ludwika Broel Plater. När det dåvarande kommunistiska Polen vid Kalla krigets början visade intresse för Zygmunt Łakocińskis samling blev man återigen orolig för materialets säkerhet.

-Samtidigt som gruppen gjorde intervjuerna med de före detta fångarna, så hade ju Łakociński samlat material för Polens exilregering i London. När den upphörde och den kommunistiska regimen tog över i Polen efter kriget, gjorde den anspråk på arkivet. Korrespondensen om detta finns kvar i arkivet idag. Man kan ju diskutera vems materialet egentligen var, säger Paul Rudny.

På grund av oron för att bli av med arkivet skickades därför de viktigaste delarna av det år 1949 tvärs över Atlanten. Där blev det kvar i 25 år, deponerat på Hoover Institution vid Stanford University i Kalifornien. Institutet grundades år 1919 av Herbert Hoover som senare blev Amerikas president, och dess arkiv är ett av de

Th: Ludwika Broel-Platers gravplats på Norra kyrkogården i Lund. Tv: Minnesmonument på Norra Kyrkogården.

största privata arkiven i världen. -Jag tror att man skickade materialet till Hoover Institution, för att institutet hade gott anseende, och det låg långt ifrån det oroliga Europa, säger Paul Rudny som själv har forskat på Hoover Institute.

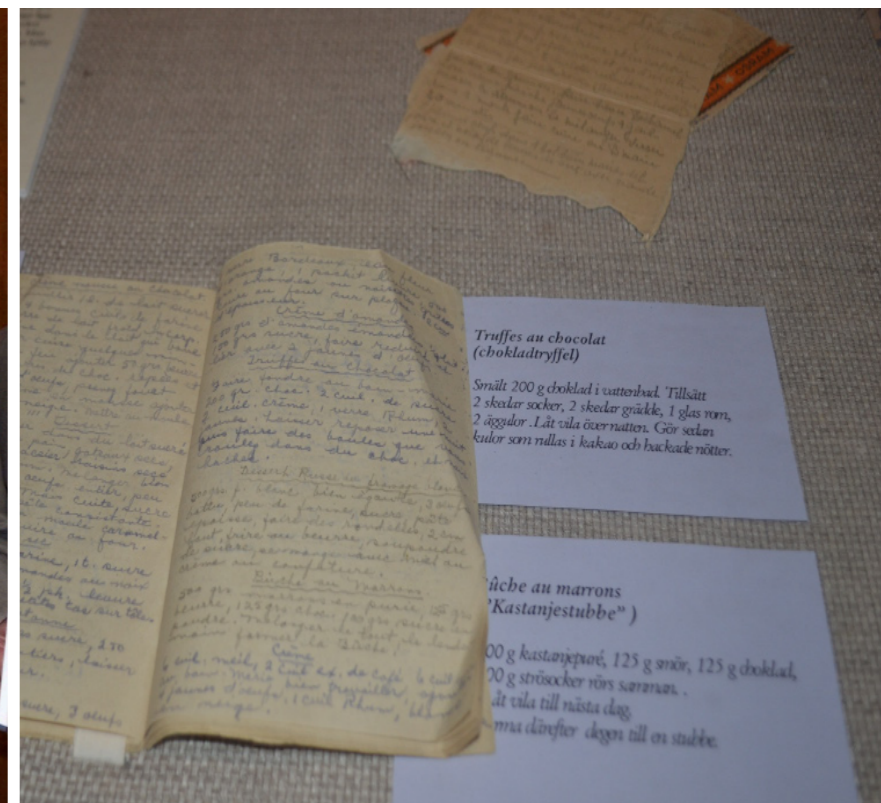
Under tiden arbetade Zygmunt Łakociński vidare i Lund med resterande delar av arkivet. Detta fram till 1972 då både hans fru Carola och hans medarbetare Ludwika Broel Plater dog. Samma år skickades dokumenten tillbaka till Sverige, och deponerades två år senare på Universitetsbiblioteket i Lund. Efter ytterligare tjugofem år bröts sekretessen och bibliotekspersonalen fick öppna lådorna och handskriftsavdelningens chef Birgitta Lindholms arbete tog vid. År 2004 fick UB hela materialet som en donation av Zygmunt Łakocińskis arvingar. Łakociński själv dog år 1987 och fick därmed aldrig uppleva ett färdigställt arkiv i Lund.

Efter att Zygmunt Łakocińskis lådor stått arkiverade i universitetsbibliotekets källare i tjugofem år fick personalen år 1999 nu slutligen öppna dem. Birgitta Lindholm blev arbetsledare för projektet. Łakociński sekretessbelade materialet för att se till att det inte hamnade i fel händer. - Eftersom materialet hade varit hemligstämplat, så visste vi inte riktigt vad lådorna innehöll, berättar hon. Det fann en kort beskrivning av innehållet men vi förstod aldrig att samlingen var så här omfattande, säger hon.

När personalen på UB, med hjälp av polska medarbetare, kunde läsa och förstå vittnesmålen och dokumenten och insåg vad det faktiskt var, förstod Birgitta Lindholm att detta var något man skulle förvalta väl och informera om. Efter godkännande av överbibliotekarien på UB påbörjades hennes arbete. Det första hon gjorde var att ta säkerhetskopior på allting för att ingenting skulle försvinna.

-När vi öppnade materialet ville många ha tillgång till det, säger Birgitta Lindholm. Vid tidpunkten hade man precis grundat Ravensbrücks minnesmuseum och Göran Persson hade initierat Förintelsens minnesdag, så intresset var stort just då och vi fick medel för arbetet. Vi blev kontaktade av många utländska personer, och många kom hit till UB.

Universitetsbiblioteket tillsatte en referensgrupp som bland annat bestod av representanter från Historiska- och Slaviska institutionen, Institutionen för judisk kultur, Landsarkivet och från Kulturen. Hon berättar att allting låg huller om buller i lådorna. Där fanns vittnesintervjuer blandat med dagböcker, dikter, fånglistor, recept, glasögon, kläder, informationsskyltar och annat, varav vissa av sakerna idag finns på Kulturen i Lund. Man katalogiserade därför allt material. Sedan påbörjades översättningen av vittnesmålen, som de allra flesta var på polska. Hittills har man översatt omkring

Th: Bibliotekarien Birgitta Lindholm som leter i arkivet. Foto: Bengt Milliander. Tv: Anteckningsbok med recept från Ravensbrück, på Kulturens utställning "Att överleva".

"Allt som jag ovan har beskrivit är autentiskt, men jag inser att jag tyvärr inte ger en fullständig bild. Verkligheten var betydligt värre än det som var och en kan föreställa sig utifrån minnesfragmenten ovan."

"Det var ett ständigt skrikande och skällande. Nazisterna ville krossa oss, ta ifrån oss vårt människovärde. Hungern och kylan var svåra. Svårt var också tvivlet: - Vem är jag? - Vakterna slog och knuffade oss hela tiden. De visade oss skorstensarenerna och sa: Den vägen kommer ni ut. Ingen annan!"

40 av de 514 intervjuerna till engelska. -Vi ville få en spridning i till exempel ålder och nationalitet bland vittnesmålen. Vi hade två polsktalande medarbetare som gjorde ett urval för översättning. Det blev påfrestande för dem, då de själva hade minnen från kriget. Vittnesmålen är väldigt detaljerade och starka, säger Birgitta Lindholm.

En av dem som arbetade med att gå igenom materialet för att beskriva det och göra en förteck-

ning över innehållet var Paul Rudny, som säger att arbetet var mentalt påfrestande. -Jag arbetade i två år med detta, och ju längre jag jobbade desto tuffare blev det. Det var tur att Botaniska Trädgården låg nära Universitetsbiblioteket, dit kunde jag gå och koppla av. I slutskedet av arbetet fick jag mardrömmar av det jag läste. Som historiker fick jag mycket stor förståelse för hur jobbigt det måste ha varit för Łakociński att producera materialet. Mina föräldrar överlevde kriget, och genom dem fick jag

även en personlig koppling till det jag läste. Jag slutade att arbeta med detta våren 2003. Det var skönt, för till slut blev det mycket påfrestande. **Av intervjuerna ansåg** Zygmunt Łakociński att femton av dem var extra känsliga, och var sekretessbelagda ännu längre, ända fram till 2006. Längre visste man inte vad som fick honom att förlänga sekretesstiden på dem. Men Paul Rudny har läst dem och berättar om innehållet. -Jag trodde att materialet skulle

Birgitta Lindholm med sin medalj, Barbara Törnquist-Plewa, Eugeniusz S. Kruszewski två andra ledarmöter i Polsk-Skandinavisk Forskningsinstitut. Foto: Bengt Milliander.

skulle vara mer känsligt än vad det var. De innehöll information om vissa personers öde i Sovjet, och hur de sovjetiska styrkorna burit sig åt. De innehåller ingen information om Gulag eller om människobrott, men kritik mot den dåvarande regimen och om folkets rädsla. Man var helt enkelt orolig för vad som skulle hända de här personerna om Sovjet fick tag på materialet, säger han.

Trots det krävande arbetet, menar Paul Rudny att han fått många positiva erfarenheter av arbetet.

-Jag har arbetat som historiker i arkiv runt om i världen. Men detta var annorlunda. Det är oerhört intressant för en historiker att ställa sig på andra sidan av disken och tvingas titta på ett helt arkiv, i stället för enbart de bitar som man är intresserad av. Jag utvecklades som historiker eftersom jag fick strukturera och beskriva.

Paul Rudny tycker dock att arkivet borde användas mer. Själv har han producerat kurser och undervisningsmaterial om nazismen

för historielärare, med Zygmunt Łakociński's vittnesmål i fokus.

-Det som överraskade mig med arkivet var kvaliteten. Det finns väldigt mycket högkvalitativt material - en outtömlig källa som borde användas mer än vad det gör idag, säger han.

När intervjuerna var över-satta och arkivbeskrivningen och förteckningen var klar lades de upp på en hemsida tillsammans med resten av vittnesmålen, där nu allting finns att läsa för allmänheten. Och intresset för arkivet är stort. Varje vecka får Birgitta Lindholm och hennes kollegor förfrågningar om materialet, inte minst från utlandet. Många vill använda materialet till utställningar, uppsatser och avhandlingar.

-Det är ett av våra mest uppmärksammade arkiv här på Universitetsbiblioteket. Bland annat händer det att ättlingar till koncentrationslägerfångar hör av sig. Ofta har deras släktingar inte velat berätta någonting om sina upplevelser från kriget och lägren, så många vill få reda på sin historia,

säger hon.

Zygmunt Łakociński's tre barn har idag donerat arkivet till Universitetsbiblioteket, och håller kontakten med Birgitta Lindholm.

- Hans äldste son Thomas von Gegerfeldt var här då vi öppnat materialet, och jag tror att han blev förvånad, säger hon. Han var nog inte medveten om vilket omfattande arbete hans pappa hade gjort.

I slutet på sommaren fick Birgitta Lindholm ett brev, där det stod att styrelsen för Polsk-Skandi-

“Vi grävde massgravar. Grävde och grävde. När graven var full kom en annan patrull och grävde upp liken och brände dem. Inga bevis skulle finnas kvar. Hur många det handlade om? Det vet man inte. Allt var så uträknat. Det var ju professorer som hade planerat det. “

navisk Forskningsinstitut i Köpenhamn hade beslutat att hon skulle få en medalj för att hon främjat kunskapen om det polska institutet i Lund. Varje år uppmärksammar institutet någon som uppmuntrat till polsk-skandinavisk forskning eller samarbete. Men enbart vissa hederspersoner tilldelas en medalj. Bland tidigare pristagare finns både politiker och en påve, och nu var det dags för Birgitta Lindholm, som första svensk.

- Det är mycket hedrande! I november kom styrelsen för institutet hit, jag fick medaljen och vi arrangerade en liten ceremoni här på UB där vi bland annat bjöd in referensgruppen som då inte träffats på ett tag.

Barbara Törnquist Plewa är sekreterare för forskningsinstitutet, och även professor i Öst- och Centraleuropakunskap vid Lunds universitet, och motiverar hedersutnämningen.

-Vi ville ge uppskattning till Birgittas energi. Även om hela arbetsgruppen är väl värda medaljen, har Birgitta lagt ner ett enormt arbete med att katalogisera och offentliggöra materialet, säger hon.

Hon anser, precis som Paul Rudny, att fler forskare och andra borde få upp ögonen för arkivet, men att skälet till att det inte används i större utsträckning är språkproblemet.

-I stort sett allt material är på polska, vilket gör att det inte är så lättillgängligt. Vi önskar givetvis att fler av vittnesmålen översätts, och

att man sprider information om att samlingen finns här i Lund, kanske genom att kontakta polska universitet och bibliotek, säger Barbara Törnquist-Plewa.

Sedan 1966 har delar av de saker som insamlades av Zygmunt Łakociński efter kriget funnits på Kulturen i Lund. Först deponerades de på museet efter överenskommelse med universitetsbiblioteket om en uppdelning mellan dokument och föremål. Deponeringen övergick sedan i en donation. Idag hittar man saker som glasögon, recept, kläder och egengjorda krucifix och dockor i utställningen ”Att överleva”, på Kulturens andra våning.

Föremålen är indelade i fem grupper; korrespondens, anteckningsblad, dikter och bönböcker, anteckningar från hemliga lektioner och den nazistiska regimens material. Både brevväxling mellan fångar och anhöriga utanför lägret var strängt förbjudet, precis som all form av religionsutövning. Bland citaten på väggarna på utställningen berättas om hur fångarnas identitet utplånades i lägren, och att föremålen därför blev en bekräftelse på en mänsklig värdighet. Anita Marcus är den som producerat utställningen.

- Det var viktigt att ha kvar minnet av livet innan lägret för att stå ut. Man tillverkade små föremål som påminde om det normala. Man längtade helt enkelt efter det vanliga, säger hon.

Barbara Törnquist-Plewa

Ovan och nedan: Minnessaker från Ravensbrück som finns på Kulturens utställning ”Att överleva”.

Författaren Artur Szulc

I Kulturens beskrivning av utställning kan man läsa att långt ifrån alla kunde tillverka och gömma föremål, men de saker som fanns visar på viljan att överleva. På utställningen beskrivs hur fångarna saknade någonting för själen i en tillvaro där man inte fick tänka eller agera fritt. Därför tillverkades i smyg små kartor, kalendrar och receptsamlingar, och man höll hemliga lektioner i språk och historia. ”Att överleva” har ställts ut två gånger, den första gången i slutet på nittioalet, och senast år 2002. Idag är den en av Kulturens fasta utställningar. När

”I vårt läger fanns det 300 barn från en transport från Krakow, som mödrarna hade tagit med sig i säckar. De genom ett under räddade barnen placerades i specialbaracker, så kallade ”Kinderheim”. Barackerna var omgärdade av taggtråd och mödrarna fick gå dit en gång i veckan. Efter några veckor lastades över 100 utvalda på lastbilar, och sedan avvecklades ”Kinderheim”: 300 barn sändes tillsammans med de äldre till krematoriet. I lägret var sorgen fruktansvärd, mödrar och systrar skrek och grät – vi lugnades med slag och hinkar med kallt vatten, till taktfast högtalarmusik.”

den först producerades reste Anita Marcus runt för att träffa kvinnor som lämnat sina minnessaker till samlingen och som kunde förklara dess innebörd.

- Jag var tvungen att höra deras berättelser för att kunna sätta in sakerna i ett sammanhang, och för att ge dem betydelse, säger hon.

När man först började använda och ställa ut föremålen, var det enligt Anita Marcus viktigt att ha en tydlig vinkel.

- Det var väldigt viktigt för oss att inte framställa de personerna som offer, utan som överlevare! Det insåg jag när jag intervjuade de här kvinnorna.

Föremålen vi visar är tecken på överlevnad och kamp.

Och reaktionerna på utställningen är fantastiska, menar Anita Marcus.

-När du ser de här föremålen och läser texterna kommer det så nära dig. Du har läst om att si och så många dog i koncentrationsslägren, men här blir det människor och inte bara siffror.

På Kulturen i Lund säger Caroline Owman som är avdelningsschef för utställningarna att “Att överleva” fortfarande är populär och välbesökt.

- Utställningen används mycket

i undervisning, till exempel i etik. Det är så klart väldigt bra att den används, säger hon.

En av dem som använt sig av Zygmunt Łakocińskis arkiv i Lund är författaren Artur Szulc. I böckerna Roster som aldrig tystnar och I Stalins våld använder han sig av vittnesmål, bilder och annan information från ”Roster från Ravensbrück”. I höst kommer hans fjärde bok, även den innehållande fakta från arkivet.

Artur Szulc fick upp ögonen för arkivet på universitetsbiblioteket då han skrev sin kandidatuppsats i historia vid Linköpings universitet.

- Det var min handledare som tipsade mig, då han hade hört talas om vittnesmålen. Han visste att jag talade polska, och därmed kunde läsa dokumenten, även de som inte var översatta, säger han.

Efter uppsatsen har han återkommit till arkivet i flera projekt, bland annat två av sina hittills tre släppta böcker om tiden kring andra världskriget.

- Jag har haft kontakt med Birgitta Lindholm under åren, eftersom jag använt mig av vittnesmålen i flera böcker, och även av foton. Łakocińskis samling och vittnesmålen där är unika eftersom de samlades in så kort in på krigsslutet och utifrån ett vetenskapligt förhållningssätt, säger han.

Fångkläder från Ravensbrück på Kulturen i Lund

Vid tiden då Artur Szulc släppte sin första bok, ”Roster som aldrig tystnar”, märkte han av ett intresse för arkivet och för hans bok.

- Jag fick respons från läsare, och fick föreläsa på ämnet runt om i Sverige. Folk var nyfikna, men nu har det svalnat av. Kanske är man ”mätt” på att höra om andra världskriget, och Polens historia är kanske inte så intressant för svenskar.

För närvarande arbetar Artur Szulc med sin fjärde bok, som behandlar ämnet om hur polacker samarbetade med nazisterna, ett ämne som han säger är kontroversiellt men inte tabu.

- Man glömmar ofta den katolska befolkningen och deras livsöden under kriget. Jag har använt ett vittnesmål ur samlingen där en polsk judinna berättar om sina erfarenheter från den polska landsbygden. Hon berättar om polacker som hjälpte henne, men också om sådana som begick övergrepp mot judar.

Ett annat framtida projekt för Artur Szulc är att skriva om upproret i Warszawas ghetto i april 1943, då han åter ska använda sig av ”Roster från Ravensbrück”. Han tycker att arkivet förtjänar att synas mer, och förundras över

varför inte fler forskare och författare använder sig av materialet.

- Fler forskare borde titta på det här. Det gör mig förbannad att

*Jag skriver till dig,
mamma
varje månad ett tillåtet
brev,
alltid detsamma,
den vanliga, intetsägande
texten
att jag lever och är frisk
och att jag tackar för
paketet.
Vad tänker du då du läser
dessa ord,
hur förstår du dem, vad
känner du?
Vet du vilken stor lögn det
är?*

- Utdrag ur dikten “Brev till en mor” av Krysia Nowak, Ravensbrück 1944.

arkivet nästan känns bortglömt. Det är en guldgruva för polsk och annan forskning, tänk till exempel vad intressant att någon behandlar materialet ur ett genusperspektiv.

Att stanna eller att återvända? Om detta har Wirginia Bogatic från Linnéuniversitetet skrivit i sin avhandling i historia, som

grundar sig på de polska kvinnor som efter andra världskriget kom till Sverige från koncentrationsslägren. Hon berättar att hennes forskning visade på flera orsaker för huruvida man stannade i det nya landet eller återvände hem. En sådan var om man hade familj kvar i hemlandet eller inte, och hur de bedömde de läget i Polen utifrån brev de fick hemifrån? Ett annat skäl var om det geografiska område i Polen som man kom ifrån över huvud taget fanns kvar, eller hade tillfallit Sovjetunionen efter kriget.

- Kanske kunde man inte återvända på grund av politiska skäl, och kanske ville man bara glömma krigstiden och gå vidare. Vissa träffade kärleken i Sverige och stannade, säger Wirginia Bogatic. Hon har använt sig av arkivet ”Roster från Ravensbrück” i sin forskning, då i form av tidningsurklipp och dokumentationer från räddningsaktionerna 1945.

- Jag kom på temat för avhandlingen av en slump, då jag besökte Polen och träffade överlevande kvinnor från Ravensbrück. Min professor tipsade då mig om att det i Lund skulle finnas ett arkiv på ämnet, säger hon.

Till avhandlingen intervjuade Wirginia Bogatic tretton överlev-

ande kvinnor i Sverige och Polen, för att få reda på varför vissa av dem stannade i Sverige och vissa återvände till hemlandet Polen.

- I stora drag framkom att de de kvinnor som blivit fångar på grund av politiska skäl för att de tillhörde motståndsrörelsen eller dylikt i större grad återvände till hemlandet än de som placerades i Ravensbrück för till exempel tvångsarbete. Kanske kände de att de behövdes i hemlandet och att kampen skulle fortstätta där, säger hon.

En annan sak som i stor grad avgjorde om kvinnorna stannade eller inte var hur mottagandet gick till i Sverige, och vilka möjligheter som öppnade sig för dem här i form av arbete och trygghet.

-Många väntade i Sverige på att återvända, eller hade inte bestämt sig för hur man skulle göra och lät därför tiden gå, säger hon.

I avhandlingen dras även kopplingar till nutidens flyktmottagande.

- Det är viktigt vid mottagande att försöka prata om de här sakerna med de anlädande människorna. Om hur man ser på sin framtid, och om hur det kan dröja innan personerna kan återvända till sitt hemland, säger Wirginia Bogatic.

För Birgitta Lindholm på universitetsbiblioteket är inte arbetet med arkivet slutfört. För närvarande planerar hon hur hon och arbetsgruppen kan gå vidare med arbetet.

Hon tycker att det är bra att arkivet används mycket, men att det skulle kunna användas mycket mer än vad det gör idag.

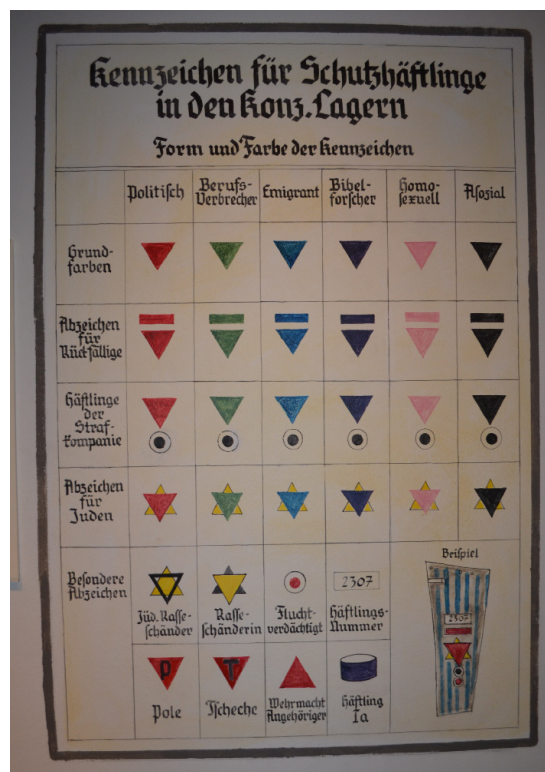
- Det är inte så många av intervjuerna som är översatta som vi önskar. Vi vill översätta fler och att göra allt material sökbart i databaser. Vi vill fortsätta med arbetet, men det är svårare att då medel för det idag, då intresset har svalnat något, säger hon.

Personligen skulle hon vilja översätta alla vittnesmål av tonåringar, det var nämligen ganska många i åldrarna 13-19 år som intervjuades. Det tycker hon känns värt att uppmärksamma. Hon tycker att intressant läsning är intervjun som finns med Zygmunt Łakocińskis medarbetare Ludwika Broel Plater, som är på över 50 sidor.

- Det framgår att hon var en nyckelperson i lägret. Hennes namn förekommer i flera av de övriga vittnesmålen, och det finns sparade lappar, kort och teckningar från lägret som hon fått på sin namnsdag och liknande. Det vore också väldigt intressant att översätta allt material som handlar om hur fångarna blev behandlade och mottagna under den första tiden i Sverige. Det var nog inte alltid så trevligt. Den informationen borde verkligen tas tillvara.

**Text och Foto:
Lisa Blomqvist**

Läs mer om Röster från Ravensbrück på www3.uu.se/ravensbruck

Informationsskylt om fångmärken från Ravensbrück som idag hänger på Kulturen.

Minnessaker på Kulturen. Läs mer om utställningen på www.ravensbruck.kulturen.com